

УДК 342.9
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v2.2023.15>

М. Ю. Кравчук
orcid.org/0000-0001-9987-0484
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Західноукраїнського національного університету

ЗАСТОСУВАННЯ БІОЛОГІЧНОЇ ЗБРОЇ ВІД МИНУЛОГО ДО СУЧАСНОСТІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Історія багата прикладами застосування біологічно вражаючих агентів. Ще з прадавніх часів, переважно у військових цілях, з метою розширення володінь, масштабно використовувались хвороби для нанесення шкоди противнику.

Досліджуючи історичні джерела, які містять інформацію про застосування біологічної зброї, важливо звернути увагу на Біблійну книгу. Так, в Старому Завіті говориться наступне: «І наведу на вас мстивого меча... і надішлю на вас виразку, і будете віддані ви до рук ворога» (Левіт, 26 вірш 25) [1]; і: «Покараю тих хто живе на землі Єгипетській, як Я відвідав Єрусалим, мечем, голодом та моровою виразкою» (Єремія, 44, вірш 13) [2]. Таким чином, Книги Старого Завіту вказують про різні масштабні епідемії в розрізі біотерору.

Це одна із перших згадок про використання Господом так званої практики масштабних епідемій, як «політики залякування, придушення», для того, щоб підготувати людство до прийняття Сина Божого і його Закону. Надалі історія бактеріологічних війн пов'язана із древнім Єгиптом.

У Біблійній книзі «Вихід» описано, як в часи фараона Рамзесу II Мойсей посилав на єгиптян жаб, комах, мушні, щоб закликати на голови єгиптян шосту кару, – викликаючи у людей та худоби запалення з наривами і виразками (очевидно, віспу, чуму, сип, сибірку тощо). «І сказав Господь до Мойсея: Скажи Ааронові: Простягни свою руку з палицею своєю на річки, на потоки, і на ставки, і повиводь жаб на єгипетський край. І простяг Аарон руку свою на єгипетські води, і вийшла жабня, та й покрила єгипетську землю» [3]. Звідси можна говорити про Мойсея як особу, що використала біологічну зброю, з метою визволити свій народ.

У давньоєврейському тексті Старого Завіту містяться численні описи «акта біологічного терору», зокрема: «І відійшов сатана від лица Господнього, та ударив Йова гнояком від стопи ноги його аж до його черепа» [4]. Цю хворобу Йова ще називали проказою або лепрою.

До речі, поширенню такого інфекційного захворювання як проказа, що було описано у Біблії (Книга Левіт, Параліпоменон), сприяли війни, торгівля рабами, розширення торгових

зв'язків між країнами і континентами. Найбільш відоме розповсюдження лепри у країнах Європи відбулося у XI–XII ст., що пов'язується із періодом хрестових походів [5].

Не викликає жодного сумніву й те, що біологічна зброя може використовуватися й у найближчому майбутньому. Значно менше шансів у людства знайти і зрозуміти джерело походження біологічної зброї. На практиці смертельні засоби зберігаються у таємних лабораторіях, підконтрольних спецслужбам певних країн. І в цій ситуації загроза використання біологічної зброї завжди залишається.

Натепер біотероризм стає «модним» вчинком, і частота запланованих і реалізованих терористичних актів невпинно зростає. 1997 року було порушено 74 кримінальні справи, пов'язані із загрозою застосування біологічної зброї (із них у 22 – випадках її реальне застосування), 1998 року – відповідно 121 і 112, 1990 року – 267 і 187, 2000 року – 257 і 115). 2001 року США зазнали несподіваного біонападу з використанням спор сибірки. У жовтні цього року захворіли 8 працівників видавництва «Amerikan Media», у наступному – сибірка була виявлена у поліцейських, поштових службовців і працівників телекомпанії NBC (усього захворіло 22 чоловіки, 5 із яких померло). Цей терористичний акт викликав суспільну паніку, а також послужив поштовхом для каскадного зростання кількості фальшивих тривог, для ліквідації яких було затрачено значні кошти [6, с. 32].

Історія війн минулого знає й інші подібні приклади, у тому числі й випадки навмисного розповсюдження збудників інфекційних хвороб. Окремі приклади свідчать, що до початку «золотої пори» мікробіології (середина XIX ст.) застосування біологічної зброї опиралося на емпіричні дані. Вдосконалення відбувалося у напрямку від примітивних форм застосування відомого заразного матеріалу і, аж до широко-масштабного використання засобів біологічного ураження для штучного поширення інфекційних хвороб серед людей і тварин, головним чином поміж ворожих військ і коней. Однак, спроби біологічних диверсій, що здійснювалися в бактеріологічний період, як правило, вияв-

лялися невдалими, за винятком тих рідкісних випадків, коли у високо сприйнятливих популяціях людей поширювався одяг хворих натуральною віспою. Але, навіть наведена інформація щодо використання біологічної зброї є неповною, оскільки ініціатори та виконавці часто приховували подібні вчинки, а, крім того, у той час довести навмисне спричинення епідемії інфекційних хвороб було дуже важко.

Прогрес мікробіології, зокрема, відкриття збудників інфекційних хвороб, сприяв процесу у створенні та нагромадженні нових видів біологічної зброї. Втім у 1925 році міжнародна спільнота, маючи за мету запобігти згубній дії біозброї, уклала Конвенцію (Женевський протокол), яка заборонила використання у військових діях хімічної та бактеріологічної зброї. Конвенція вважається найпершим відомим актом законодавства, в якому йдеться про біологічну зброю, але, на жаль, її зміст не вбезпечив належне вивчення і володіння такою зброєю. Очевидно було, що заборона носила загальний характер, і це пояснювалось досить високим рівнем секретності розробок, які велись на той час світовими державами.

10 квітня 1972 року міжнародною спільнотою було прийнято Конвенцію про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної зброї) і токсичної зброї та про їх знищення [7], текст якої закріпив визначення предмета регулювання, зокрема це мікробіологічні або інші біологічні агенти чи токсини, хоч якими б були їх походження або метод виробництва, таких видів і в таких кількостях, що не мають призначення для профілактичних, захисних або інших мирних цілей. Проте, вчені ряду держав надалі продовжували здійснювати дослідження у питанні вдосконалення біологічної зброї.

Варто згадати, про ряд випадків періоду 2000-их років, що мали місце в Україні. Так, зокрема: на центральній митниці міста Глухів у Сумській області (при розпаковуванні кореспонденції було виявлено конверт, який містив невідомий білий порошок); на одному з будівельних майданчиків поблизу села Осокорки під Києвом (викрито сорок скляних запаєних ампул з порошком білого кольору невідомого змісту: ампули були не маркіровані й перебували у місцях, досяжних для людей та транспорту); в Тернопільській області з жовтня 2001 р. до червня 2002 р. було досліджено 23 конверти, в які адресанти засипали невідомий порошок. Такі дії спричинили паніку серед населення і значні грошові витрати, пов'язані з невідкладними діями відповідних рятувальних служб, правоохоронних органів. Згідно інформації, яку передавало Інтерфакс-Україна, здійснювалися всі необхідні протиепідемічні

заходи. Тим часом, як заявив тодішній міністр з надзвичайних ситуацій України на нашій території функціонувало ряд спеціалізованих лабораторій, а українські фахівці були готові до «бактеріологічних диверсій».

Для прикладу також можна назвати небезпечний коронавірус, який спричинив масштабні негативні наслідки для країн усього світу та України зокрема. Науковці досі дискутують про природну еволюцію цього вірусу чи про його штучне виведення у лабораторії. Пандемія COVID-19 – це виклик усьому суспільству, який поділив світ «до» і «після». Зовнішня самоізоляція держав та введення внутрішніх карантинних режимів спровокували ряд невдач, зокрема: спад економіки, скорочення прямих іноземних інвестицій, зростання соціальної напруги та бідність. А найголовніше, що дана інфекція становила безпосередню загрозу суспільству, вражаючи людей, незалежно від їх соціального та економічного становища. У будь-якому разі, незважаючи на дію жорстких обмежувальних заходів, що вплинули на роботу бізнесу, державних органів та установ, а також на повсякденне життя мільйонів осіб, людство зуміло вийти з пандемії. В розрізі цих подій українське суспільство та міжнародна спільнота мало би усвідомити «гіркий» урок про те, як негативна дія біологічних патогенів за досить короткий період часу може поставити світ «на коліна». Та, відповідно, зробити акцент на біобезпеці, побудові ефективної системи охорони здоров'я як в межах країни, так і в межах світового співтовариства.

Питання про стан біобезпеки особливо загострілось від початку широкомасштабного вторгнення росії в Україну.

На даний час, в умовах воєнного режиму, як органи державної влади, так і органи місцевого самоврядування, а також кожен пересічний громадянин України зобов'язані дбати про безпеку. Враховуючи те, що росія протягом тривалого часу масово розробляла, накопичувала, зберігала біологічну зброю і сьогодні здатна використати цю зброю проти людей та доквілля, українська сторона через виважене і розсудливе управління має гарантувати комплекс необхідних заходів для підвищення рівня біобезпеки. Зокрема йдеться про довгострокову стратегію безпеки та біологічного захисту, наявність сучасних лабораторій з належним обладнанням, залучення до роботи висококваліфікованих працівників, функціонування розгалуженої системи санітарно-епідеміологічних станцій, формування відповідної законодавчої бази тощо. Саме ефективність системи цих заходів може протистояти вищезгаданім загрозам та викликам.

При цьому також актуально зазначити, що навіть у випадку, коли дійсно агресор піде

на застосування біологічної зброї, Україна не буде одна в цій біді – природа біологічної зброї є такою, що вона не знає кордонів – дуже важко контролювати наслідки її застосування. Тому це буде не проблемою України – це буде проблемою всього Світу. А Світ наразі також готовий до боротьби з новими хворобами та швидко організовується, залучаючи провідних фахівців до вирішення подібного роду біологічних загроз, що ставлять питання самого виживання людства на планеті. І найголовніше – Світ наразі з Україною і вже починає розуміти природу рашистського агресора, який готує до реалізації вже не перше, і, можливо, не останнє глобальне зло для людства [8].

Отже, «мудра» політика української держави, підтримка міжнародної спільноти, адекватна й поміркована оцінка дійсності кожною особою, а також усвідомлення нею міри відповідальності за власну безпеку є так званою формулою протистояння біологічним загрозам.

Література

1. Левит 26: Біблія – Старий Заповіт. URL: <https://www.wordproject.org/bibles/uk/03/26.htm>.
2. Єремії 44: Біблія – Старий Заповіт. URL: <https://www.wordproject.org/bibles/uk/24/44.htm>
3. Десять кар єгипетських. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Десять_кар_єгипетських
4. Біблія. Книги Старого Заповіту. Книга Йова. URL: [https://uk.wikisource.org/wiki/Біблія_\(Огієнко\)/Книги_Старого_Заповіту/Книга_Йова](https://uk.wikisource.org/wiki/Біблія_(Огієнко)/Книги_Старого_Заповіту/Книга_Йова)
5. Проказа (Лепра): історичні дані, аспекти епідеміології. URL: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/2688-prokaza-lepra-istorichni-dani-aspekti-epidemiologii/>
6. Бакалюк О. Й. Безпека людини у третьому тисячолітті: біотероризм. Безпека життєдіяльності. 2012. № 8. С. 30-34.
7. Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення: Організація Об'єднаних Націй, 10.04.1972 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_054
8. Рябих В. Що стоїть за погрозами росії про біологічну зброю? URL: <https://www.ukrinform.ua/rubricato/3428520-hto-hoce-ta-moze-zastosuvati-biologicnu-zbrou-v-ukraini.html>

Анотація

Кравчук М. Ю. Застосування біологічної зброї від минулого до сучасності: історико-правовий аспект. – Стаття.

У статті встановлено, що існує достатньо історичних матеріалів, які засвідчують використання біологічно вражаючих агентів. Одні із перших згадок про біологічну зброю містяться у Книзі Старого Завіту. На підставі аналізу з'ясовано, що біологічна зброя може використовуватися й у найближчому майбутньому. Це аргументовано тим, що у людства досить мало шансів знайти і зрозуміти джерело походження біологічної зброї. На практиці смертельні засоби збе-

рігаються у таємних лабораторіях, підконтрольних спецслужбам певних країн. І в цій ситуації загроза використання біологічної зброї завжди залишається. Разом з тим, зазначено, що спроби біологічних диверсій, які здійснювалися в бактеріологічний період, як правило, виявлялися невдалими, за винятком тих рідкісних випадків, коли у високо сприйнятливих популяціях людей поширювався одяг хворих натуральною віспою. Роз'яснено, що наведена інформація про використання біологічної зброї є неповною, оскільки ініціатори та виконавці часто приховували подібні вчинки. Вияв протесту проти процесу створення і нагромадження нових видів біологічної зброї сприяв укладенню міжнародною спільнотою у 1925 році Конвенції (Женевського протоколу), яка заборонила використання у військових діях хімічної та бактеріологічної зброї. Акцентовано увагу на тому, що ця Конвенція є найпершим відомим актом законодавства, в якому йдеться про біологічну зброю, але, на жаль, її зміст не вбезпечив належне вивчення і володіння такою зброєю. З'ясовано, що заборона носила загальний характер, і це пояснювалось досить високим рівнем секретності розробок, які велись світовими державами. У статті згадано про ряд випадків використання біологічної зброї в Україні, а зокрема про конверти з невідомим білим порошком на території Сумської, Київської та Тернопільської областей, про небезпечний коронавірус. Вироблено так звану формулу протистояння біологічним загрозам, складовими якої визначено: «мудра» політика української держави, підтримка міжнародної спільноти, адекватна й поміркована оцінка дійсності кожною особою, а також усвідомлення нею міри відповідальності за власну безпеку.

Ключові слова: біблійні джерела, біологічна зброя, управління, законодавчі акти, воєнний стан.

Summary

Kravchuk M. Yu. The use of biological weapons from the past to the present: historical and legal aspects. – Article.

The article finds that there is sufficient historical evidence to support the use of biologically striking agents. Some of the first references to biological weapons are found in the Book of the Old Testament. Based on the analysis, it was found that biological weapons can be used in the near future. This is justified by the fact that mankind has very few chances to find and understand the source of the origin of biological weapons. In practice, lethal means are stored in secret laboratories under the control of the special services of certain countries. And in this situation, the threat of using biological weapons always remains. At the same time, it is noted that attempts at biological sabotage, which were carried out in the bacteriological period, were generally unsuccessful, except for those rare cases when the clothing of smallpox patients was spread in highly susceptible human populations. It is clarified that the given information about the use of biological weapons is incomplete, as the initiators and executors often concealed such acts. The expression of protest against the process of creation and accumulation of new types of biological weapons contributed to the conclusion of the Convention (Geneva Protocol) by the international community in 1925, which prohibited the use of chemical and bacteriological weapons in military

operations. Attention is drawn to the fact that this Convention is the first known act of legislation that deals with biological weapons, but, unfortunately, its content did not ensure proper study and possession of such weapons. It was found that the ban was of a general nature, and this was explained by a rather high level of secrecy of the developments carried out by world powers. The article mentions a number of cases of the use of biological weapons in Ukraine, and in particular, envelopes with an unknown white

powder in the Sumy, Kyiv, and Ternopil regions, and the dangerous coronavirus. The so-called formula for countering biological threats has been developed, the components of which are defined as: «wise» policy of the Ukrainian state, support of the international community, adequate and moderate assessment of reality by each person, as well as their awareness of the degree of responsibility for their own safety.

Key words: biblical sources, biological weapons, management, legislative acts, martial law.